

KAREL BLEI

KARL BARTH

**EN ZIJN
THEOLOGISCHE
WEG DOOR
DE TIJD**

KAREL BLEI

KARL BARTH

EN ZIJN
THEOLOGISCHE
WEG DOOR
DE TIJD

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van:
Dr. M. van Wichenstichting
Stichting Zonneweelde
Stichting 'Ad Pias Causas'

Ontwerp omslag: Studio Anton Sinke
Lay-out binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN paperback 978 90 239 5537 5
ISBN e-book 978 90 239 5538 2
NUR 704

www.kokboekencentrum.nl

© 2018 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

1. Inleiding	15
1.1 Toen het erop aan kwam. Duitsland in 1934	15
1.2 De verklaring van Barmen	16
1.3 De theologie van Karl Barth	17
1.4 Actualiteit	18
1.5 Opzet van dit boek	19
2. De begintijd	21
2.1 Jeugd en studiejaren	21
2.2 Predikantschap: Genève, Safenwil	22
2.3 De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog	24
2.4 Ontmoeting met Blumhardt	26
2.5 Een nieuw bijbellezen. De <i>Römerbrief</i>	26
2.6 ‘De christen in de maatschappij’.	
De rede te Tambach	28
2.7 Op weg naar de tweede editie van de <i>Römerbrief</i>	30
2.8 Per ongeluk klokkenluider	31
3. Dialectische theologie	32
3.1 Van kansel naar kathedr	32
3.2 Göttingen	33
3.3 Eredoctoraat	34
3.4 De taak van de theologie	35
3.5 De onmogelijkheid van theologie	35
3.6 Botsingen, reserves	37
3.7 Medestanders	38
4. Op weg naar een eigen dogmatiek	40
4.1 Theologie als voetnoot	40
4.2 Problemen in Göttingen	41
4.3 Een pad in het oerwoud	41
4.4 Kennismaking met de gereformeerde orthodoxie	42

4.5	Aan de hand van kerkvaders en scholastiek	43
4.6	Münster	45
4.7	Verantwoording tegenover de negentiende eeuw	46
4.8	'De kerk en de cultuur'. De rede te Amsterdam	47
4.9	Nederlandse reacties	48
4.10	Dogmatiek ten dienste van de prediking	49
4.11	Een dogmatiek in ontwerp	50
4.12	Charlotte von Kirschbaum	52
5.	De jaren dertig. Theologisch definitief op koers	54
5.1	Anselmus als kroongetuige en bondgenoot	54
5.2	Anselmus' Godsbewijs	56
5.3	Over Anselmus' theologisch programma	56
5.4	Anselmus: geen apologeet maar verkondiger	58
5.5	Theologie vanuit de Naam	59
5.6	Nieuw begin. De <i>Kirchliche Dogmatik</i>	60
5.7	Zelfcorrectie	61
6.	Betrokken in de Duitse kerkstrijd	64
6.1	Hitler aan de macht	64
6.2	'De nood van de evangelische kerk'	65
6.3	Dogmatiek tegen kerkelijk zelfbewustzijn	67
6.4	In voortgaande discussie met Schleiermacher	69
6.5	De kerk in het spoor van Hitler	72
6.6	'Theologisch bestaan vandaag!'	74
6.7	De 'Duitse christenen' en de weerloosheid van de kerk	76
6.8	Spanningen in de kring van medestanders	78
7.	Barmen 1934 en de consequenties	82
7.1	Beginnend kerkelijk protest	82
7.2	De verklaring van Barmen-Gemarke	83
7.3	De <i>Barmer Thesen</i>	84
7.4	Barmen en de Joden	85
7.5	Barmen en het nationaalsocialisme	87
7.6	Afscheid van Bonn	89
7.7	De Utrechtse colleges over de apostolische geloofsbelijdenis	90
7.8	De Duitse kerkelijke situatie vergeleken met de Nederlandse	93
7.9	Terug naar Zwitserland	94

8. Steeds radicalere afwijzing van het nationaalsocialisme	95
8.1 Afscheidswoord aan Duitsland. 'Evangelië en Wet'	95
8.2 Verder met de dogmatiek. Over Gods openbaring	97
8.3 Meeleven met Duitsland	99
8.4 Oproep tot politiek verzet. Brief aan de oud-leerlingen	101
9. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	103
9.1 Solidair met Tsjecho-Slowakije. Brief aan Josef Hromádka	103
9.2 Over de Schotse Geloofsbelijdenis. Gewapend verzet kan nodig zijn	105
9.3 'Rechtvaardiging en recht'. Over de verhouding van kerk en staat	107
9.4 De kritiek toegespitst. De Jodenkwëstie als geloofskwëstie	110
9.5 In Nederland. Het christelijk geloof en de bedreigde humaniteit	112
9.6 Het problematische van de kinderdoop	114
9.7 Spreken over 'God', in een catastrofale tijd	115
10. Een stem uit Zwitserland in de oorlogsjaren	118
10.1 Adviezen op persoonlijke titel	118
10.2 De eerste oorlogsmaanden. Brief aan Frankrijk	119
10.3 Het gaat om het leven, ook van het Duitse volk	120
10.4 Na de Franse nederlaag. De feiten en het Woord	121
10.5 Brief aan Groot-Brittannië	122
10.6 Het geloof in Christus als diepste strijdmotief	123
10.7 Kerstgroet aan Duitsland	124
10.8 Radioboodschap aan Noorwegen	125
10.9 Vragen uit Nederland	126
10.10 Het 'illegale' als het enig legale	127
10.11 De neutraliteit van Zwitserland: een principiële zaak	128
10.12 Nieuw deel dogmatiek: over God als verkiezende God	130
10.13 Israël en de kerk: onderscheiden maar saamhorig	132
10.14 'Straks zal ik volledig kennen...'	134
11. 1944-1945: 'Hoe kunnen de Duitsers gezond worden?'	135
11.1 Een periode van stilzwijgen over de oorlogsactualiteit	135
11.2 'De kerkelijke leer van de doop'	135
11.3 Gewijzigde oorlogssituatie. Wat de gemeente nu te doen staat	138
11.4 Een nieuwe toon aangeslagen. 'De Duitsers en wij'	140

11.5	‘Hoe kunnen de Duitsers gezond worden?’	142
11.6	Weer rechtstreeks contact met Duitsland	144
11.7	Eerste naoorlogs bezoek aan Duitsland. Nieuw begin van de Duitse kerk	146
11.8	Noodzakelijke stappen naar nieuw kerk-zijn	148
11.9	De schuldbelijdenis van Stuttgart, een compromistekst	150
11.10	Opnieuw in Duitsland. ‘Een woord tot de Duitsers’	152
11.11	Verder met de dogmatiek. De scheppingsleer	153
12.	Gasthoogleraar in naoorlogs Duitsland	156
12.1	Zomer 1946: gasthoogleraar te Bonn	156
12.2	‘Hoofdsom der heilige leer’	157
12.3	‘Christengemeente en burgerlijke gemeente’	160
12.4	Frustraties over de Duitse kerk	163
12.5	Een bijdrage aan de oecumenische kerkbezinning	165
12.6	Zomer 1947: opnieuw in Bonn	167
12.7	<i>De christelijke leer volgens de Heidelbergse Catechismus</i>	168
12.8	Opnieuw aan de hand van de apostolische geloofsbelijdenis	170
12.9	Over de sacramenten	173
12.10	‘De protestantse theologie in de negentiende eeuw’	174
13.	Verder met de dogmatiek. Over wat de mens tot mens maakt	176
13.1	De Duitse kerk kritisch belicht	176
13.2	De verklaring van Darmstadt	177
13.3	Reacties	178
13.4	Dogmatische bezinning op mens-zijn: Jezus de ware mens	179
13.5	Mens-zijn: in relatie tot God en de medemens	180
13.6	De mens als ziel en lichaam	182
13.7	De mens, levend in de tijd	184
14.	Tussen Oost en West	189
14.1	Bazel blijft woon- en werkplek	189
14.2	Bezoek aan Hongarije, maart-april 1948	189
14.3	De kerk en de veranderende staatsstructuren	192
14.4	Concrete vragen	194
14.5	Rapportage aan het Zwitserse thuisfront	195
14.6	De kritische reactie van Emil Brunner	197
14.7	Opnieuw: theologisch bestaan vandaag	199

14.8	Amsterdam, zomer 1948: oprichtingsvergadering Wereldraad van Kerken	200
14.9	'De kerk tussen Oost en West'	203
14.10	'Nu géén partijkeuze!'	205
15.	Staat het leven onder goddelijke leiding? De leer van de voorzienigheid	207
15.1	Het project 'Kirchliche Dogmatik' voortgezet	207
15.2	De 'christologische draad' van het voorzienigheids- geloof	208
15.3	De Koning van Israël is de Koning van de wereld	210
15.4	De Joden als teken	211
15.5	Reacties. Vragen	214
15.6	De realiteit van het kwaad	217
16.	Zwemmer tegen de stroom in	221
16.1	De jaren vijftig. Discussie over een Duitse herbewapening	221
16.2	Rumoer in de Zwitserse publiciteit	223
16.3	Het requisitoir van politicus Markus Feldmann	225
16.4	Opnieuw over 'Christengemeente en burgerlijke gemeente'	227
16.5	Korte nabetrachting. Democratie of theocratie?	228
16.6	Distantie ten opzichte van procommunistische standpunten. Brief aan Albert Bereczky	230
16.7	'Politieke beslissing in de eenheid van het geloof'	232
17.	Ethische bezinning: het gebod van God de Schepper	235
17.1	Ethiek als onderdeel van de dogmatiek	235
17.2	De mens als schepsel onder Gods gebod	237
17.3	Geroepen tot vrij-zijn voor God. De rustdag	238
17.4	Geroepen tot vrij-zijn in medemenselijkheid. Man en vrouw	240
17.5	Geroepen tot vrijheid om te leven	243
17.6	Geroepen tot bescherming van het leven. Grensgevallen	244
17.7	Oorlog: niet normaal, toch soms nodig	247
17.8	Geroepen tot actief leven: de zin van de arbeid	249
17.9	Het sociale vraagstuk	251
17.10	Affiniteit met het socialisme	252
17.11	Geroepen tot vrij-zijn in begrensdheid	253

18. Het hart van de dogmatiek: de leer van de verzoening	256
18.1 Nog niet met pensioen	256
18.2 Verzoening als dogmatisch thema? Rudolf Bultmann	257
18.3 Kritische vragen aan Bultmann	259
18.4 De verzoeningsleer: onvoltooide, laatste grote onderneming	260
18.5 De verzoening als vervulling van het verbond	261
18.6 Jezus Christus, de Middelaar	263
18.7 Christus' vernedering en verhoging	264
18.8 Een andere verzoeningsleer dan die van Anselmus	266
18.9 De weg van Gods Zoon de diepte in, 'in den vreemde'. Jezus, de Jood	267
18.10 De weg van de gehoorzaamheid. De eenheid van God	269
18.11 Verzoening: God als de Drieënige in actie	269
18.12 De in onze plaats geoordeelde is als zodanig de Rechter	271
18.13 Het oordeel van de Vader: de opstanding van Christus	272
 19. De verzoeningsleer vanuit ander perspectief	 274
19.1 Voortgaande concentratie op de verzoening	274
19.2 In de verzoening is de mens ook subject	274
19.3 Jezus Christus: de mens verhoogd	276
19.4 Opnieuw: de betekenis van Pasen	277
19.5 Een paragraaf over het leven van Jezus	278
19.6 Dogmatiek als hervertelling van het evangelieverhaal. Jezus, de koninklijke mens	279
19.7 Jezus' koninklijk spreken	280
19.8 Jezus' koninklijk handelen	281
19.9 Het kruis als bekroning	283
19.10 Jezus' mens-zijn en het onze	283
19.11 De zonde als hoogmoed en als traagheid	284
19.12 De verzoening toegespitst: rechtvaardiging, heiliging	285
 20. Werkzaamheden tussendoor. Actuele discussies	 288
20.1 Een voordracht over het thema 'vrijheid', september 1953	288
20.2 'In de theologie beginnen bij het begin: bij God'	290
20.3 Wiesbaden, november 1954: rede ter nagedachtenis van de oorlogsslachtoffers	291
20.4 Betrokken in oecumenisch werk. 'Continentale' tegenover 'angelsaksische' theologie	294
20.5 Het gesprek over de christelijke hoop	297

20.6	Het commissierapport over de christelijke hoop	298
20.7	Ontbrekend punt: de hoop voor Israël	300
20.8	Kritische stemmen. Dietrich Bonhoeffer over Barths 'openbaringspositivisme'	301
20.9	De Nederlandse gereformeerden. De nieuwe Barth-interpretatie van G.C. Berkouwer	303
21.	Nieuw accent op de menselijkheid van God	306
21.1	De verzoeningsleer nog niet compleet	306
21.2	De zeventigste verjaardag. De feestbundel <i>Antwoord</i>	307
21.3	De menselijkheid van God'	309
21.4	De protestantse theologie in de negentiende eeuw. Een herwaardering	310
21.5	Oplopende spanningen tussen Oost en West. De Hongaarse crisis van 1956	312
21.6	Brief aan een dominee in de Duitse Democratische Republiek	314
21.7	De brief als theologie-in-actie	317
22.	De verzoeningsleer als theologie van de hoop	319
22.1	De verzoeningsleer tot dusver	319
22.2	Verzoening als communicatief gebeuren	320
22.3	Jezus Christus, de Levende, de Opgestane	321
22.4	Jezus en het Oude Testament	323
22.5	Kanttekening. Het Jodendom onvruchtbaar?	324
22.6	Het Licht en de andere lichten	325
22.7	Ware woorden vanuit de profane wereld, in geloof herkend	326
22.8	Verzoening als overwinning	327
22.9	De strijd is geen schijngevecht	328
22.10	De verzoening wil worden erkend en aanvaard	328
		329
22.11	Verzoening al wel, en toch nog niet. Verzoeningsleer als theologie van de hoop	329
22.12	De zonde als leugen	330
22.13	De verzoening toegespitst: roeping, uitzending	333
22.14	Nog eens: de Joden	335
23.	Op weg naar een ethiek van de verzoening	338
23.1	Opnieuw op het pad van de ethiek	338
23.2	Colleges over 'het christelijk leven'	340
23.3	'De ijver voor de eer van God'	341

23.4	'De strijd om menselijke gerechtigheid'	343
23.5	De vijfenzeventigste verjaardag. 'De afgod wankelt'	345
23.6	Het werk aan de <i>Kirchliche Dogmatik</i> afgebroken	345
23.7	Zwanenzang. Afscheid als hoogleraar	346
24.	Als emeritus, in veranderend theologisch landschap	349
24.1	Reis naar Amerika	349
24.2	Podiumdiscussie over de verhouding tussen Joden en christenen	351
24.3	De afsluiting van de Amerikareis	352
24.4	Discussie over kerk-zijn in een totalitaire staat	353
24.5	'De tijd van de grote voordrachten voorbij'	354
24.6	Confrontatie met de 'God is dood-theologie'	356
24.7	Op zoek naar tegenspraak 'op niveau'	358
24.8	Georganiseerd tegenfront: 'Geen ander evangelie!'	359
24.9	Bewogen jaren. De tachtigste verjaardag	361
25.	In gesprek met Rome	364
25.1	Bezoek aan het Vaticaan	364
25.2	Vanouds: bezwaren tegen het rooms-katholicisme	365
25.3	Rome en de oecumene; discussie met Jean Daniélou	366
25.4	Oecumenische toenadering? Hans Urs von Balthasar	368
25.5	Hans Küng, een oecumenische eendagsvlieg?	369
25.6	Ontmoetingen in Rome	370
25.7	Kritische vragen	371
25.8	Gods molens malen langzaam	372
26.	Een nagekomen fragment dogmatiek: over de doop	374
26.1	Pleidooi voor ont-sacramentalisering van de kerk	374
26.2	Sacramenten: onontbeerlijke genademiddelen? Vroegere beschouwingen	375
26.3	'Jezus Christus, het ene en enige sacrament'	377
26.4	De doop: geen sacrament, maar menselijk antwoord	379
26.5	Nagekomen fragment dogmatiek over de doop	380
26.6	'Geestesdoop' en 'waterdoop'	381
26.7	Grondslag, doel en zin van de doop	383
26.8	Geen plaats voor kinderdoop	385
26.9	Vragen bij deze nieuwe doopopvatting	386
27.	Een leven afgesloten	389
27.1	De <i>Kerkelijke Dogmatiek</i> als onvoltooide symfonie	389
27.2	Toch nog terug in het academische werk	390

27.3	Nog eenmaal: Schleiermacher... en Bultmann	391
27.4	Een toekomstdroom	393
27.5	‘Wat Jezus Christus voor mij betekent’	394
27.6	‘Mijn theologie had altijd een sterke politieke component’	395
27.7	Orthodox of liberaal?	396
27.8	Het levenseinde	397
Bijlage 1: Overzicht van Karl Barths levensloop		399
Bijlage 2: Literatuur: werken van Karl Barth		405
Bijlage 3: Andere geraadpleegde literatuur		410
Bijlage 4: Stichting Karl Barth.nl en andere activiteiten		412

1. Inleiding

1.1 Toen het erop aan kwam. Duitsland in 1934

Soms klinkt de stem van de kerk uit een onverwachte hoek. Verwoord, niet door kerkbestuurders (paus, bisschoppen, synode), maar – heel gewoon – door geëngageerde kerkleden. Niet krachtens officieel mandaat, maar uit eigen initiatief, door de nood gedrongen. In een tijd van crisis kunnen plotseling mensen opstaan die iets naar voren brengen dat de situatie verheldert en een nieuwe weg wijst. Zo overtuigend, zo in rapport met de bijbelse boodschap, dat anderen óphoren en er datgene in herkennen wat namens de kerk nu zou moeten worden gezegd. Sterker: daarin de authentieke stem van de kerk zélf herkennen. Een herkenning die pas later algemeen zal worden.

Zoiets gebeurde in 1934, in Duitsland. Daar was kort tevoren onder massale toejuichingen Adolf Hitler aan de macht gekomen. Over wat hij wilde – het doel van zijn ‘Kampf’ – liet hij vanaf het begin geen twijfel. Het ging hem, en zijn medestanders in de beweging van het nationaalsocialisme, om de zuiverheid en de levensmogelijkheid van het – in het Duitse volk belichaamde – Germaanse ras. Die zouden moeten worden bewaard en versterkt. Daartoe zouden alle aan dit ras vreemde elementen worden geëlimineerd. Zoals met name de Joden. Die behoorden, als vertegenwoordigers van een ander ras, in Hitler-Duitsland niet thuis.

Hitler wilde bij zijn streven de kerken, de protestantse voorop, inschakelen. Dat lukte. Er werd een eenheidsstructuur ingevoerd. De Duitse Evangelische Kerk (overkoepeling van een aantal regionale kerken) kwam onder staatscontrole. Een ‘bisschop’, handlanger van Hitler, werd de centrale leider. Op last van de nieuwe machthebbers werd een kerkelijke regel ingevoerd, die bepaalde dat Joden (Joodse christenen) niet langer in eigenlijke zin kerkleden zouden kunnen zijn. Ook onder de Duitse protestanten heerste enthousiasme voor het ‘nieuwe Duitsland’. Een groep die zich ‘Duitse christenen’ noemde (en waarvan vertegenwoordigers via kerkelijke verkiezingen intussen alle leidinggevende posities in de kerk hadden bezet) proclameerde de volledige

overeenstemming tussen christelijk geloof en nationaalsocialisme. Is het verschil tussen rassen niet een gegeven van Gods schepping? Men zag in de opkomst van Hitler een groots gebeuren, een door God gegeven nieuwe kans, voor het Duitse volk én voor de kerk.

Maar geheel zonder verzet gebeurde dat toch niet. Er ontstond in Duitsland een kerkstrijd. Een kleine minderheid protesteerde. Zij organiseerde zich, binnen de Duitse Evangelische Kerk, als eigen, alternatief kerkverband: de 'Belijdende Kerk'. In mei 1934 hield deze 'Belijdende Kerk' een eerste eigen synode, in Barmen. Daar werd een verklaring aanvaard waarin de visie van de 'Duitse christenen' – en daarmee impliciet het nationaalsocialisme als zodanig – werd verworpen. De verklaring bestond uit zes stellingen, elk beginnend met een positieve belijdenis en uitlopend op de verwerping van wat een 'valse leer' wordt genoemd.

Hoofdopsteller van die verklaring was de Zwitserse, maar al sinds 1921 in Duitsland werkzame theoloog Karl Barth.

1.2 De verklaring van Barmen

Markant zegt de eerste stelling:

'Jezus Christus zoals Hij ons in de Heilige Schrift wordt betuigd is het ene Woord van God, dat wij te horen, dat wij in leven en in sterven te vertrouwen en te gehoorzamen hebben. Wij verwerpen de valse leer als zou de kerk als bron van haar verkondiging behalve en naast dit ene Woord van God ook nog andere gebeurtenissen en machten, gestalten en waarheden als Gods openbaring kunnen en moeten erkennen.'

Dat met dit laatste in 1934 concreet werd bedoeld op de gebeurtenissen rond de opkomst van Hitler als nieuwe leider ('Führer') wordt niet met zoveel woorden gezegd. Maar het kon destijds voor ieder duidelijk zijn.

In de volgende stellingen worden consequenties getrokken. Gesproken wordt over de gehoorzaamheid aan Christus als geldend voor het gehele leven, over de kerkelijke organisatie, over de verhouding van kerk en staat en over de vrijheid van de kerk tot vervulling van haar opdracht. Er zijn géén terreinen die buiten de gehoorzaamheid aan Christus vallen; ook het terrein van politiek en maatschappij valt daar niet buiten. De organisatie van de kerk, of de vormgeving van het leiderschap daarin, kan en mag níet worden overgelaten aan bepaalde, op een gegeven moment dominerende, politieke of wereldbeschouwelijke opvattingen. De staat, een door God gegeven instrument ter be-

vordering van recht en vrede, gaat zijn boekje te buiten als hij het hele leven en samenleven wil regelen en zo als het ware zelf ‘kerk’ wordt. De kerk behoudt tegenover de staat haar eigen taak: om regeerders (én geregeerden!) te herinneren aan Gods rijk en gebod; ze mag zich níét door politieke machthebbers als ‘staatsorgaan’ laten inschakelen.

Steeds staat bij deze stellingen, hoe algemeen ook geformuleerd, de toenmalige actualiteit op de achtergrond. Er was de pretentie van de nationaalsocialistische staat om wél, ook levensbeschouwelijk, het hele leven en samenleven te regelen. Er was het staatsbeleid, er op gericht om de kerk gelijk te schakelen. Er was de bereidheid binnen de kerk zelf om dat te laten gebeuren. Een kerk die zich laat gelijkschakelen krijgt schijnbaar mooie kansen en een invloedrijke positie in de maatschappij. Maar zij is wat haar eigenlijke opdracht betreft monddood gemaakt. Toen, in 1934, en telkens waar soortgelijke tendensen in maatschappij en kerk dreigen.

Wij zagen al: de synode van Barmen vertegenwoordigde slechts een kleine minderheid, van de Duitse Evangelische Kerk én van het Duitse volk als geheel. Het Duitse verzet tegen Hitler vond hier naderhand zijn inspiratiebron, maar erg succesvol werd dat verzet nooit. Door velen is de verklaring van Barmen pas achteraf (h)erkend als een verhelderend en richtingwijzend woord, als authentiek getuigenis van de Kerk van Christus en dus als ook van belang voor nieuwe situaties.

1.3 De theologie van Karl Barth

Zoals gezegd: hoofdsteller van de ontwerp tekst van de verklaring van Barmen was Karl Barth.

Voor al de eerste stelling is een kernachtige samenvatting van zijn theologie. Ze toont tevens hoezeer die theologie, juist áls echte theologie, op de actualiteit betrokken was. Theologie, zo had Barth al eerder naar voren gebracht en zo zou hij het blijven zeggen, leeft geheel van Gods Woord, van Gods openbaring in Jezus Christus. Men moet er van afzien, te zoeken naar bruggetjes waarover mensen van zich uit al in de richting van God zouden kunnen komen. Men moet ophouden, te zoeken naar aanknopingspunten bij de mens zelf voor het verstaan van wie ‘God’ is. Dat zulke bruggetjes of aanknopingspunten zouden bestaan is een illusie. God is anders; niet alleen maar groter of machtiger of wijzer dan wij, maar volstrekt anders. In de theologie, evenals in het geloof, hebben wij ons eenvoudig te buigen voor het Woord, dat met gezag op ons afkomt; voor Jezus Christus in Wie God ons genadig nabij gekomen is.

Barths concentratie op Jezus Christus als ‘het ene Woord van God’, waar tegenover of waarnaast niets anders kan gelden als openbaring

van God, klinkt streng, kaal. Mogen, kunnen menselijke religieuze strevingen en gevoelens zomaar, radicaal, worden afgekapt? Is dit niet in wezen erg blikvernauwend? Sluit dat christenen niet op in een isolement van eigen gelijk, te midden van een wereld die er religieus helemaal naast zit? Zo werd, en wordt nog steeds, gevraagd. Zeker in een tijd als de onze, nu naast het christendom de (andere) wereldreligies zich nadrukkelijk manifesteren en allerlei privé-vormen van religiositeit welig bloeien, lijkt een theologie als die van Barth weinig meer te zeggen te hebben. Ze lijkt wel allerm minst te passen bij het interreligieuze gesprek zoals dat nu aan de orde van de dag is.

Tegenover deze en andere, oude en nieuwe, bezwaren is het goed, er op te wijzen dat Barths inderdaad radicale concentratie op Jezus Christus, als 'het ene Woord van God', in het Duitsland van 1934 géén studeerkamertheologie was; niet de denktrant van een in zijn ivoren toren opgesloten geleerde. Dit denken stond rechtstreeks in verband met wat er gaande was, in maatschappij en kerk. Het waarschuwde voor dreigende gevaren. En het wees een weg uit de verwarring.

In sommige situaties kunnen de zaken niet 'open' worden gelaten. Dan moeten er beslissingen worden genomen, keuzen worden gedaan. In het Duitsland van 1934 was het zo'n situatie. Barth deinsde er niet voor terug beslissend te spreken. Dat werd, ook toen al, niet door iedereen toegejuicht. Achteraf zullen weinigen vinden dat dat toen niet nodig was. Er gaan trouwens zelfs stemmen op die betogen dat het nog radicaler had moeten.

1.4 Actualiteit

De vraag is intussen of beslistheid, in theologie en kerk, niet *altijd* nodig is, ook in andere contexten, ook en juist in tijden van ontmoeting met anders denkenden en anders gelovenden. Dreigt het christelijk geloof in zijn eigenheid anders niet onder te sneuwen onder (inter)religieuze vaagheid? Die vraag maakt dat de theologie van Barth nog altijd niet kan worden afgeschreven.

Een aantal kerken hebben een verwijzing naar de verklaring van Barmen opgenomen in hun kerkorde. Dat geldt ook van de Protestantse Kerk in Nederland. Artikel I-5 van de kerkorde van deze kerk zegt: 'De kerk erkent de betekenis van de theologische verklaring van Barmen voor het belijden in het heden.' Dat is weliswaar voorzichtig geformuleerd. Gezegd wordt niet waarín de betekenis van die verklaring is gelegen. Toch: dát hier naar de verklaring wordt verwezen is veelzeggend. 'Barmen' geldt blijkbaar als een model van hoe er in moderne tijden (in de twintigste eeuw) kan (kon) worden beleden. Zegt dat niet

ook iets over de betekenis die de theologie van Karl Barth zelf vandaag nog heeft?

Deze theoloog en deze theologie verdienen ook nu nog aandacht. Geen ander heeft zozeer de (protestantse) theologie van de twintigste eeuw beheerst. Zeker ook in Nederland. Zijn invloed op het kerkelijk leven in ons land is gigantisch geweest. Hij was inspirator van het kerkelijk verzet tegen Hitler, niet alleen in Duitsland maar ook in Nederland (en elders). Bovendien is de vernieuwing die bijvoorbeeld de Nederlandse Hervormde Kerk in en na de Tweede Wereldoorlog doormaakte – in het kader waarvan zij de verlammeende werking van de richtingenstrijd tussen ‘rechtzinnig’ en ‘vrijzinnig’ te boven kwam – zonder de invloed van zijn theologie niet goed te begrijpen. Ook leverde hij een eigen bijdrage aan de doordenking van de verhouding tussen kerk en staat, tussen christelijk geloof en politiek.

Zeker, er was naast bijval ook kritiek, dat hoorden wij al. Barths hoofdwerk, zijn dertien banden omvattende, hoewel onvoltooid gebleven, *Kirchliche Dogmatik*, werd wel gekarakteriseerd als: ‘een geweldig bouwwerk – zonder deur’. Maar ook die kritiek liet zien hoezeer velen zich door Barths theologie geraakt wisten.

Zijn werk was niet alleen een (‘toevallig’ goed uitpakkende) reactie op toevallige politieke omstandigheden in een concrete situatie (die van de jaren dertig van de vorige eeuw). Het had en heeft een wijder belang. Het wordt nog altijd bestudeerd. Ook de hedendaagse theologische discussies zijn alleen te volgen wanneer men die ziet tegen de achtergrond dáárvan.

1.5 Opzet van dit boek

Karl Barth stierf op 10 december 1968. In dit jaar wordt dat voor de vijftigste maal herdacht. Dit boek verschijnt in het kader van deze herdenking. Wij gaan Barths levensloop na. Hoe is hij de Barth van ‘Barmen’ geworden? En hoe is zijn leven verlopen ná die cruciale periode? We bezien hoe zijn theologische inzichten tot ontwikkeling kwamen; hoe hij vanuit zijn concentratie op Jezus Christus nieuw licht wierp op traditionele noties van het christelijk geloof. Met name ook alle delen van zijn *Kirchliche Dogmatik* passeren de revue. Wij zullen nagaan in welke periode, in welk tijds klimaat, elk deel is ontstaan en hoe het daarin gepresenteerde denkwerk verband houdt met wat er toen in de actualiteit aan de orde was. Wij constateren hoe Barth in zijn denken zichzelf, de jaren door, trouw is gebleven, én hoe hij toch ook, in bepaalde opzichten, tot zelfcorrectie is gekomen. In de latere jaren van zijn leven en werken kwam het tot accentverlegging, maar

ook tot verscherping van zijn blik. Hij theologiseerde in de ruimte van de kerk, ten dienste van de kerk, maar dat betekende ook dat hij de kerk, haar concrete reilen en zeilen, zijn kritiek niet spaarde. Die kritiek klinkt ook vandaag nog door.

Voetnoten met literatuurverwijzing zijn in de tekst niet opgenomen. Achterin vindt de lezer, in bijlagen, informatie over de uitgaven van Barths werken, evenals over andere geraadpleegde literatuur.

De Zwitser Karl Barth (1886-1968) was één van de grootste theologen van de twintigste eeuw. Dit boek laat zien hoe de Duitse en Europese geschiedenis van die eeuw – de Eerste Wereldoorlog, de opkomst van Hitler, de Duitse kerkstrijd – doorklinkt in het theologisch werk van Barth, die zich tegen het nationaalsocialisme verzette en na de Tweede Wereldoorlog de vanzelfsprekendheid bekritiseerde waarmee het Westen zich liet meeslepen in de Koude Oorlogretoriek.

Een mooi, toegankelijk overzichtswerk voor iedereen die Barth nader wil leren kennen.

Dr. K. Blei is emeritus-predikant van de Protestantse Kerk in Nederland. Van 1987 tot 1997 was hij secretaris-generaal van de Nederlandse Hervormde Kerk. Sinds zijn emeritaat is hij HOVO-docent en -cursusleider theologie en religies.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 239 5537 5

9 789023 955375

NUR 704